

JAZYK A STYL MASOVÝCH MÉDIÍ V PERSPEKTIVĚ PRAŽSKÉ FUNKČNÍ STYLISTIKY / LANGUAGE AND STYLE OF MASS MEDIA IN THE PERSPECTIVE OF PRAGUE FUNCTIONAL STYLISTICS

Jiří Kraus

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika.

The paper concentrates on theoretical and methodological contribution of the Prague Linguistic Circle in the pre-war period as well as of its afterwar followers.

Keywords: mass media, structuralistic linguistics, stylistics, Prague Linguistic Circle, intertextuality, pragmatics

Charakterizovat jednu z velkých koncepcí jazykovědné stylistiky, jakou ke konci dvacátých let minulého století vypracovali členové Pražského lingvistického kroužku, prostřednictvím jejího vztahu k médiím se může zdát poněkud překvapivé. V minulosti se totiž náplň jazykovědné stylistiky (lingvostylistiky) z velké části redukovala jen na praktickou školní výuku nebo na zkoumání individuálního stylu textu, autora nebo autorů uměleckého díla. Proto se za stylistiku jako vědní obor vesměs považovala převážně stylistika literární. Styl definovaný jako příznačný způsob výběru a uspořádání prostředků z určitého repertoáru možností (v případě lingvostylistiky prostředků jazykových) se totiž při zkoumání literárního díla stává vlastním tématem rozboru, který svým významem zastihuje složky ostatní (především složku označovaných jevů, v terminologii Romana Ingardena (1967:13) představovaných předmětů). Dokonce i důsledná podřízenost stylu sdělovanému obsahu, jak ji prosazovaly teorie období klasicismu a později v 19. století kritického realismu, byla ve své podstatě stylovou hodnotou převážně literární, ve starších i novějších stylistikách a rétorikách označovanou jako transparentnost, jasnost, v estetických a literárněteoretických pracích jako nápodoba skutečnosti, mimeze. V důsledku toho se i v současné době stále prolíná obsah oborů nesoucích název strukturní stylistika a strukturní poetika (Kraus, 2005).

I přes tento faktický i deklarovaný „primát výrazu nad sdělovanou skutečností“ některé stylistické doktríny redukci svého badatelského zájmu výhradně na styl umělecké tvorby odmítly. Ponecháme-li stranou systematické a historicky také nejstarší práce věnované řečnickému stylu (na jejichž počátku stojí dodnes inspirativní Aristotelova *Rétorika a Poetika*, srov. Eco, 1996:229–243, tedy stať obsahující i myšlenkově podnětnou kapitolu o masových médiích), hlásí se k obecnějšímu pohledu na jazykový styl zakladatel strukturalistické stylistiky de Saussurův ženevský nástupce

Charles Bally (1944, 4. vyd. 1965). Na rozdíl od de Saussura, jehož *Kurs obecné lingvistiky* (1916, česky 1989) se soustřeďuje výhradně na jazykový systém (*langue*), Ballymu šlo především o skutečné užívání jazyka (*parole*) v kontextu: „*Slovní významy určuje kontext, situace jejich reprezentaci, obojí, jazyk i kontext, sehrává v diskursu rovnoprávnou úlohu.*“ Diskurs není podle Ballyho jednotkou pouze jazyka, ale vzniká kombinací jevů jazykových a situačních, to je znalostí mluvčích o nejbližším okolí řeči a o reprezentaci, to je o vztahu sdělovaných obsahů k realitě.

Právě tato skutečnost vedla Ballyho k vymezení oboru, který nazval strukturní stylistikou a z něhož samostatné zkoumání umělecké literatury dokonce vyloučil. Výchozím předpokladem oboru bylo pro Ballyho rozlišení intelektuální oblasti myšlení – „idejí“ a oblasti afektivní – „citů“. City se podle něho vyznačují vlastností evokovat v řeči stopy okolí, kontextu. A právě schopností evokovat, nést expresivní, doplňkové významy, se má zabývat nový obor – strukturní stylistika. A to na rozdíl od sémantiky, která studuje významy intelektuální, neutrální, zachycované ve slovnících. Předmětem stylistiky podle Ballyho tak paradoxně není sám styl, ale citová stránka jazyka.

Dodnes inspirativní však zůstalo Ballyho chápání stylu jako výběru z konkurenčních řad synonymních prostředků, které se v průběhu řeči na neutrální, slovníkový význam navrstvují. Různě aktivované povědomí o existenci těchto řad a o vlastnostech jejich prvků je částečně posilováno školní výukou mateřského jazyka a jejím elementárním slohovým doporučením „Výrazy, které užíváte, stereotypně neopakujte, ale obměňujte!“. Ve větší míře než znalost této poučky se však toto povědomí jako součást celkové jazykové kompetence uživatele jazyka upevňuje komunikační zkušeností. Zkušenost z četby a poslechu médií nás tak učí rozpoznat předpojatost a manipulaci ve spojeních „koalice zákon protlačila parlamentem“ (s odstínem neregulérnosti

a nátlaku), „ministr *tvrdil...*“ (s konotovaným významem nedůvěry ve spolehlivost jeho informace), „důchodcům mají přidat *neceľých pět stovek*“ (se signalizovaným významem nicotnosti uvedené částky). Podobné formulace se pochopitelně stávají ještě nápadnějšími, vyskytnou-li se tam, kde se očekává nepředpojatost zdroje informací, např. v médiích veřejné služby. Problematiku stylu jako volby z možností poskytovaných jazykem rovněž dobře postihuje sloganová definice Pavla Trosta (1955:15) „Jazykový styl je založen na tom, že se tímž jazykem dá říci totéž různým způsobem.“

Námi uvedené kurzivou vyznačené výrazy tedy získávají svou stylistickou hodnotu teprve v řečovém kontextu, nazýváme je proto stylově **adherentními**. V mluveném jazyce se jimi již od počátků utváření strukturní stylistiky začal zabývat nový obor – fonostylistika, nauka o vzájemných vztazích mezi zvukovou a významovou stránkou jazyka (srov. Hoffmannová, 1997:17-21), a s ní těsně související pragmatika řečové komunikace, zkoumající mimiku, gestiku, vzdálenost mezi účastníky řečového aktu (proxemiku) apod. (srov. též heslo *Styl projevu mluveného a psaného*, Encyklopedický slovník češtiny, 2002:457-8). Zvuková realizace textu se proto zároveň stává i jeho první interpretací. (S tímto poznatkem souvisí i zajímavá zkušenost čtenáře dnešních audioknih – i dobře známé dílo nám přednes může ozvláštnit a jeho ustálené vnímání dokonce změnit.)

Právě myšlenka existence konkurenčních synonymických prostředků si uchovala platnost i v dosavadním pojetí jazykovědné stylistiky. Kvalitní rozsáhlé slovníky totiž svým uživatelům napomáhají tím, že pomocí stylových charakteristik – zkratkami jako *hovor.*, *zastar.*, *odb.* apod. – označují stylově příznakové výrazy, které si svou vlastní, **inherentní** stylovou hodnotu (Vilém Mathesius mluví o jejich „domovské příchuti“) přinášejí do textu již samy, bez ohledu na kontext (Jelínek, heslo *Konkurence výrazová* v Encyklopedickém slovníku češtiny, 2002:223n., Kraus, 2010:115n.). Zároveň se jejich výskyt dá pomocí kvantitativních metod v rámci oboru zvaného stylometrie nebo statistická stylistika objektivně zkoumat a měřit. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2., revid. vydání z r. 1994) např. u jednotlivých hesel udává sedm stylových opozic rozmístěných na několika osách:

1. na ose časové: archaismy – výrazy zastaralé – neologismy,
2. na ose místní – regionalismy (české, moravské, pražské), dialektismy (podle místních nářečí),
3. na ose sociální stratifikace – výrazy profesní, slangové, argotické,
4. na ose knižnost – hovorovost,
5. na ose pojmovost (termíny) – expresivnost (výrazy expresivně zabarvené – zdrobněliny,
6. výrazy žertovné, mazlivé, eufemistické proti výrazům zhrubělým až vulgárním),
7. na ose funkční – výrazy odborné (termíny), výrazy básnické, hovorové, publicismy,
8. na ose normativní – výrazy kontextově přiměřené – nepřiměřené.

K uvedené klasifikaci je ještě třeba připojit rozlišení pojmenování přímých od pojmenování obrazných (metaforických), které má v učebnicích rétoriky a stylistiky dávnou historii (srov. Kraus, 1998), a stylisticky příznakové a uži-

vateli jazyka vesměs citlivě vnímané rozdíly mezi užitím výrazů domácích a cizích, zvláště novodobě přejatých.

Novější vývoj jazykovědné stylistiky myšlenku konkurence výrazových prostředků a výběru mezi nimi rozšířil a zobecnil nejen na kategorie syntaktické a nadvětné (tedy na volbu větných konstrukcí a textových schémat), ale i na jevy stojící „nad jazykem“, tedy na žánry, na možnosti intertextových vztahů a citací, na prostředky obraznosti, intonační vzorce apod.

Ballyho stylistika (obecněji nazývaná stylistika ženevské školy jako směru, který se v současné době intenzivně zabývá analýzou textu a diskurzu, srov. Roulet et al., 2001) zároveň znamenala významný krok k zkoumání oblastí dorozumívání, která přesahují rámec výhradně uměleckého stylu. Omezení stylu na oblast afektů, jak je Bally formuloval, se však ukázalo jako málo vyhovující. Novou koncepcí jazykového stylu a jí blízké problematiky jazykové kultury vypracoval v druhé polovině dvacátých let minulého století až další strukturalistický směr, iniciovaný činností Pražského lingvistického kroužku.

Pražský lingvistický kroužek se stal v meziválečném období významným fenoménem vědeckým, filozofickým, politickým i kulturním. Na jeho činnosti se podíleli nejen badatelé čeští, slovenští a s Prahou spjatí ruští emigranti, ale přednášek organizovaných kroužkem se zúčastňovaly i přední vědecké osobnosti přijíždějící ze zahraničí – filozof Edmund Husserl, z lingvistů např. Otto Jespersen a Émile Benveniste, logik Rudolf Carnap a mnozí další. Četné osobní kontakty spojovaly členy kroužku s předními českými spisovateli a umělci (Vítězslav Nezval, Vladislav Vančura, Jindřich Honzl, Voskovec a Werich aj.). Ačkoli v popředí zájmu členů a hostů kroužku stály lingvistika a literární věda, byly tu zastoupeny téměř všechny oblasti společenských věd a věd o umění a kultuře. Pokud jde o zkoumání jazykových vlastností mimouměleckých projevů, v r. 1930 Jan Mukařovský a Roman Jakobson přednášeli na zasedání kroužku o jazyce a stylu Tomáše Garriguea Masaryka. V roce 1947, to je v předposledním roce kroužkové aktivity, proslavil Ladislav Cejp přednášku na téma Umění a žurnalistika v tvorbě H. G. Wellse. Zájem k sobě poutal i nový obor zvaný Hospodářská lingvistika, zahrnující styl obchodní korespondence, účetních dokladů, reklamy apod.

Také stylistika Pražské školy se ovšem orientovala především na zkoumání stylu uměleckého. Práce jejich předních představitelů Jana Mukařovského a Romana Jakobsona věnované rozboru uměleckých děl jsou i v současné době překládány do mnoha jazyků a bohatě citovány. Zároveň však příslušníci první generace členů kroužku Vilém Mathesius, Bohuslav Havránek, Bohumil Trnka, Josef M. Kořínek i jejich pováleční pokračovatelé (Karel Hausenblas, Lubomír Doležel, František Daneš, Milan Jelínek a mnozí další) vypracovali ucelenou teorii funkčních stylů (uměleckých i mimouměleckých), která zejména v poválečném období získala velký mezinárodní ohlas.

V zásadním programovém prohlášení Pražského lingvistického kroužku, v původně francouzsky formulovaných Tezích předložených I. sjezdu slovanských filologů v Praze roku 1929 (český srov. Vachek, 1970) a ve sborníku Čeština a jazyková kultura (1932) se zdůrazňuje základní funkce spisovného jazyka vyjadřovat potřeby kulturního a civili-

začního života společnosti, to je postup i výsledky myšlení vědeckého, filozoficko-náboženského, sociálně politického a administrativně právního. V rozsáhlé stati Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura věnuje její autor Bohuslav Havránek pozornost různým oblastem fungování spisovného jazyka, mezi jinými také „ožehavým otázkám“ novinářského slohu (1932:77), jejichž zkoumání však teprve považuje za desideratum budoucího vývoje oboru: „... bylo by poučné a zároveň prospěšné ... jednak všimati si speciálních jeho potřeb a poměrů, jako je potřeba hotových schémat též syntaktických, požadavek snadného čtení pohledem, spojování jazykových prostředků s prostředky typografickými apod., jednak pozorovati způsoby, jak se jim nejlépe vyhováje v daném jazyce.“

Pražská stylistika a především jazykovědně orientované práce Mathesiovy a Havránkovy tedy studovaly nejen styly individuální, ale zabývaly se i širokou paletou stylů interindividuálních, zaměřených na plnění určitých komunikačních funkcí. Z hlediska školní výchovy je podle Mathesia z těchto funkčních stylů nejdůležitější prostý styl výkladový, ve kterém záleží na tom, „aby se věci, které se mají říci, řekly přiléhavě, jasně a plynule“ (Mathesius, 1942, 2. vyd. 1966:31, 1947, 367-379). Pro pozdější zkoumání stylu masových médií, zvláště v jejich polaritě publicistické a zpravodajské, přineslo důležitý podnět Mathesiovo rozlišení významové výstavby výkladových textů, které se týkají především věcného obsahu a směřují k jasnosti a srozumitelnosti podání, a významové výstavby „řečnické“, kde převládá snaha o kontakt autora s posluchačem (čtenářem) a směřování k působivosti a účinnosti podání (Mathesius, 1947:380n.). Tento okruh studia stylistické problematiky vyplývá z důležitého předpokladu představitelů pražské funkční stylistiky, že svůj styl má každý, třeba i velice krátký typ textu (např. reklamní slogan, vojenský povel, novinová zpráva). Jak zdůraznil Karel Hausenblas (1995:236), „není na místě přiznávat styl jen některým textům, těm, jejichž styl je upravovaný, vyvážený atd.; i špatný, nevyrovnaný styl je styl, podobně jako kulhající rytmus verše je také rytmus“.

Důležitým pojmovým protikladem, který určoval pražské chápání stylu, bylo rozlišení **aktualizace** výrazových prostředků, to je záměrné odchylky od běžného užívání jazyka, a **automatizace**, to je užití, které nijak nebudí čtenářovu nebo posluchačovu pozornost. Aktualizaci se vesměs vyhýbají projevy stylů odborných a administrativně-právních; ta je naopak příznačná pro plnění estetické funkce, pro projevy umělecké. Funkčně zatížený je tento protiklad v masových médiích, kde se střídá potřeba věcného sdělování se snahou vyvolat zájem a pozornost publika. Učením o aktualizaci a automatizaci tak převážně Jakobsonovým prostřednictvím pražskou teorii funkční stylistiky ovlivnili představitelé ruské formální (morfologické) školy, kteří vytyčili antitezi „poetického“ a „praktického“ (prostě sdělovacího) jazyka. Právě jazyk poetický, a především jazyk literární avantgardy (ruského futurismu), se vyznačuje inovativním přístupem k jazyku, který ruští autoři charakterizovali jako „ozvláštnění“.

V klasifikaci funkčních stylů (Havránek, 1932, přetišt. 1963) samostatný funkční styl novinářský (publicistický) Havránek neuvádí, protože, jak konstatuje, se v něm kříží „různé funkce jazykového projevu a různé jeho formy“. Od let

padesátých však téma novinářského (žurnalistického, publicistického) stylu pro české a slovenské autory od počátku šedesátých let nabývá na důležitosti (heslo *Styl publicistický* v Encyklopedickém slovníku češtiny (2002:458n.) je doprovázeno rozsáhlou bibliografií, srov. též Čechová – Krčmová – Minářová, 2008:244n., Mistrík, 3. vyd. 1997 aj.). Přesto počátky vědeckého zkoumání stylu masových médií (v tehdejší terminologii stylu publicistického, žurnalistického, stylu novin) se v českém prostředí prosazovaly jen pozvolna. Koncem roku 1954 byla Ústavem pro jazyk český uspořádána pracovní porada o otázkách stylu a stylistiky, jejímž cílem bylo ukázat, jaký je aktuální stav stylistického bádání. Porada se konala v době, kdy stále ještě jazykovědci – jedni z přesvědčení, druzí povinně – vycházeli ze Stalinovy doktríny o marxismu v jazykovědě (její text byl otištěn v moskevské Pravdě 20. 6. 1950 a stal se pro jazykovědce socialistických zemí nezpochybnitelnou autoritou). Podle ní je jazyk jevem jednotným, jeho vnitřní diferenciací, funkčněstylistická i sociální, zůstává stranou vědeckého zájmu. Přesto nastupující generace badatelů (Doležel, Hausenblas, Jelínek) na poradě vystoupila s požadavky na vypracování systematiky i metodologie stylistické teorie. Ve většině referátů se také ozývala snaha navázat na předválečnou aktivitu Pražského lingvistického kroužku a překonat tak období, kdy se jeho představitelé stali terčem nevybíravé kritiky (zahájené v Tvorbě č. 28 r. 1951, srov. o tom ed. Glanc, 2005). Ta mířila na strukturalismus jako na „buržoazní, kosmopolitní a idealistický“ vědecký a filozofický směr a na jeho představitele. Zvláště pak na Romana Jakobsona, který po útěku před nacistickou okupací emigroval do Spojených států a po válce tam působil jako profesor na Harvardské univerzitě. Jeho zásluhou se zároveň myšlenky Pražského lingvistického kroužku rozšířily po celém světě.

Na poradě o stylu a stylistice v r. 1954 se ve prospěch vyčlenění samostatného publicistického stylu prakticky ozval jen jediný účastník. Byl to Milan Jelínek, který ho konstituoval na základě jím samým nově formulované dominantní funkce – agitačně sdělné. Jeho stanovisko však diskuse nepřijala s odůvodněním, že stylu publicistickému stejně jako právnímu, administrativnímu, řečnickému apod. jednak neodpovídá žádná z původně vymezených základních jazykových funkcí, jednak že nedisponuje charakteristickými jazykovými prostředky. Nejsou jimi ani tzv. publicismy, jejichž přítomnost poznamenává novinové vyjadřování spíš jen negativně. Pro charakter tehdejšího zpravodajství a publicistiky je naopak příznačné, že se „jazyk novinářský“ řadil jako jeden z „jazyků praktických“ vedle jazyka úředního (později nazývaného „jazykem právně administrativním“) a „jazyka hospodářského“ (jazyka účetní evidence, úředních dokladů apod., srov. např. Bečka, 1973).

Rovnoprávné postavení publicistickozpravodajského v soustavě funkčních stylů posílila teprve nově rozpracovaná teorie stylotvorných činitelů. Stylotvorné činitele objektivní povahy vyplývají z daných podmínek konkrétního sdělování. Patří sem zřetel k situaci sdělování písemného nebo mluveného, oficiálního nebo soukromého, připraveného nebo improvizovaného, monologického nebo dialogického apod. Stylotvorné činitele subjektivní povahy jsou podmíněny věkem, vzděláním, komunikačním talentem mluvčího

nebo pisatele, jeho znalostmi a zkušenostmi, postojem k tématu, k řečovému partnerovi nebo auditoriu apod. Díky rozmachu genderových studií se v posledních letech studují také rozdíly mezi projevy mužů a žen, tedy stylové činitele ovlivněné sexuálníím zařazením účastníků komunikace (např. Valdřová, 2008, Chromý, 2008). Zobecněním po linii stylových činitelů vznikají styly interindividuální (v terminologii K. Hausenblase normované, protože v procesu stylizace i recepce řeči vytvářejí soustavu norem a očekávání), zobecněním po linii stylových činitelů subjektivních styly individuální. Ze stylů interindividuálních jsou nejdůležitější styly funkční, vymezeném účelem, cílem, to je funkcí jazykového projevu.

Repertoár funkčních stylů i jejich pojmenování se u jednotlivých autorů prací o stylistice postupně měnily. Docházelo k jejich sblížení (pojem funkční styl persvazivní, přesvědčovací, někdy zahrnuje styl publicistický a řečnický) i k diferenciaci (v rámci stylu odborného se rozlišuje styl vědecký, pracovní, učební, ve stylu vědeckém sílí tendence chápat jako samostatné styly jednotlivých vědních oblastí, např. styl věd přírodních, humanitních apod.).

Přes rozporná teoretická stanoviska rozvoj zpravodajství a publicistiky (v níž stále významnější úlohu sehrával vývoj samostatných rozhlasových žánrů a od padesátých let zejména televize; zájem jazykovědců přitahoval mluvený projev těchto médií) vedl ke vzniku prakticky orientované „novinářské“ stylistiky. Vznikalo tak velké množství příruček, jejichž bibliografický přehled podává Současná stylistika trojice autorek M. Čechové, M. Krčmové a E. Minářové (2008) v závěru rozsáhlé kapitoly Informativní a persvazivní funkce jako konstitutivní faktor projevu. Funkční styl publicistický (244–283). Požadavky praxe i stále vzrůstající úloha médií ve společnosti vedla k tomu, že samostatný funkční styl publicistický (přesněji publicisticko-zpravodajský) se stal nedílnou součástí většiny domácích i zahraničních klasifikací funkčních stylů (na počátku tu stály Základy české stylistiky Aloise Jedličky z r. 1970; bohužel tato práce byla téměř okamžitě po svém vyjití stažena z prodeje kvůli ukázkám z tisku konce šedesátých let). Potřeby novinářské praxe i další vývoj moderní stylistiky vyvolaly i vznik četných teoretických studií a vědeckých setkání na téma jazyka a stylu médií. Zkoumá se zejména vztah mezi spisovností a nespisovností jazyka mediální komunikace (Jedlička, 1978, Chloupek, 1986, Jiráček, 2006), mluvená stránka publicistických projevů (Bartošek, 1997), přesvědčivost (persvaze) v současných žurnalistických textech (Jaklová, 1995, 2002), specifické jazykové prostředky novin, zejm. využití slovní zásoby a frazeologie (Čechová, 2008), dynamika současné publicistiky (B. Junková, 2010) i vztah mezi jazykem médií a jazykem politiky (ed. Čmejrková – Hoffmannová, 2003). Zásadní je přínos Alexandra Sticha pro dějiny českého publicistického stylu ve studiích o jazyce a stylu Josefa Kajetána Tyla (1959), Karla Havlíčka Borovského a Jana Nerudy (1996). Současný stav a vývoj stylistického bádání výstižně shrnul odpovědi na otázky ankety, kterou pod názvem *Moje dnešní chápání stylu (Styl? Moje dzisijejsze rozumienie stylu)* ve svém 4. ročníku publikoval sborník univerzity v Opoli *Stylistyka* (1995) a již se účastnili přední čeští i zahraniční představitelé funkční stylistiky.

V souvislosti se zkoumáním vlivů a tradic klasického období pražské funkční stylistiky je na místě připomenout jeden metodologicky významný zdroj stylistického bádání. Je to statistická nebo kvantitativní stylistika, založená na zkoumání frekvencí výskytu jednotlivých jazykových a stylových jevů. V pozadí tu stojí definice stylu amerického lingvisty Bernarda Blocha, podle níž styl textu je tvořen „rozložením frekvencí jazykových jevů, zvláště jestliže se v daném textu odlišují od rozložení daných frekvencí v jazyce jako celku“ (Bloch, 1953). Do popředí tak vystupuje chápání stylu jako jisté aktualizující odchylky od průměru (standardu, očekávání). Pomocí statistických metod je tak možné zjišťovat bohatství slovníku autora nebo textu vztahem mezi celkovým počtem užitých slov počtem slov různých, míru výlučnosti užitých výrazů, rozložení délky vět, frekvenci výrazů vyjadřujících určitý význam nebo téma, vztah mezi počtem slov plnovýznamových a konstrukčních (spojek, předložek) apod. Je přitom samozřejmé, že zjištěné statistické charakteristiky zkoumají styl převážně jako jev nezáměrný, jako stopu, která autora nebo text často i proti jeho záměru nebo proti jeho vůli prozrazuje.

O tom, že Pražský lingvistický kroužek už od dob svého založení spojoval teoretický výzkum s jazykovými otázkami praktickými a pro veřejnost nového československého státu svrchovaně aktuálními, svědčí především jeho aktivita vztahující se k řešení otázek jazykové kultury. Šlo totiž o dobu, kdy před češtinou vyvstávala potřeba rozvíjet funkční stylové oblasti a spolu s tím i terminologii mnoha oborů (např. názvosloví vojenské, železničářské apod.) a zároveň se také vyrovnat s vlivy cizích jazyků. Zejména záporný vztah k němčině (ke germanismům) měl přitom zřetelně politický tón. Zcela nové nároky kladl jazyk básnický, ovlivněný domácí i zahraniční avantgardou. Proti tomu se stavěli členové redakce časopisu *Naše řeč*, v níž se pravidelně objevovaly jazykové kritiky jazyka uměleckých děl, ale i odborných prací.

Ostrá polemika vypukla v roce 1931 po vyjití Nezvalovy *Kroniky z konce tisíciletí* a Fischerovy studie *Duše a dílo*. Autorem kritiky jazyka obou děl byl tehdejší odpovědný redaktor *Naší řeči* Jiří Haller. Kolem této kritiky se rozpoutala bohatá diskuse, již se zúčastnili četní spisovatelé i jazykovědci. Sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932), který výsledky diskuse shrnul, označil Hallerovu kritiku za brusičskou (puristickou) a vyzdvihl nutnost soustavného studia současné jazykové normy spisovného jazyka, její pružné stability i teoreticky propracovaného zasahování do jazykového vývoje. Pro oblast mluveného jazyka a mluvené publicistiky si stále zachovává aktuálnost příspěvek Miloše Weingarta ze sborníku nazvaný *Zvuková kultura českého jazyka*. (Zatímco česká lingvistika se v celém svém dalším vývoji celkem jednoznačně postavila na stanovisko autorů sborníku, v posledních letech se někteří badatelé snaží objektivně hodnotit i názory Hallerovy, srov. Sedláček, 1986, Chromý, 2006.) V celém sporu hrály nespornou roli i zřetel politické a osobní.

V původním pojetí pražských lingvistů se jazyková kultura spojovala převážně s problematikou spisovného jazyka. Teprve později se předmětem jejího zkoumání stal jazyk národní a jeho jednotlivé útvary – spisovné i nespisovné, to znamená studium úlohy nespisovných prvků ve veřejné

a mediální komunikaci (srov. zejm. Jirák, 2006, sborník Spisovnost a nespisovnost dnes, ed. R. Šrámek, Brno 1996, s. příspěvky o funkci nespisovnosti v jazyce médií od S. Čmejrkové J. Hoffmannové, O. Müllerové, E. Minářové a H. Spřové). Tím se pojem jazykové správnosti (shody užitých jazykových prostředků s platnou kodifikací) podřídil pro jazykovou kulturu důležitějšímu pojmu jazykové přiměřenosti (patřičnosti) užití a celkové kultivovanosti jazykového projevu (k tomu srov. Daneš, 2009, zejm. kap. Spisovný jazyk a jeho kultura, s. 47-175).

Důležitou součástí teorie jazykové kultury je činnost kodifikační, popularizační a školní i mimoškolní jazyková výchova. Někteří autoři přitom rozlišují kulturu jazykovou (zaměřenou na jazyk jako na systém prostředků) a kulturu řečovou, zaměřenou na jazykovou a stylistickou úroveň řečových projevů. Z tohoto hlediska pak má jazyková kultura do značné míry povahu institucionální (vydávání autoritativních slovníků, příruček a učebnic), zato na úrovni kultury řečové se podílejí všichni uživatelé jazyka. Mezi nimi pak zvláště pracovníci masových médií, jimž současná společnost celkem oprávněně přisuzuje úlohu řečových vzorů.

Literatura

- BALLY, Charles (1944, 4. vyd. 1965): *Linguistique générale et linguistique française*. Berne: Francke.
- BARTOŠEK, Jaroslav (1997): *Žurnalistika. Úvod do studia*. UP: Olomouc.
- BARTOŠEK, Jaroslav (1997): *Jazyk žurnalistiky*. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 42-67.
- BEČKA, Josef V. (1973): *Jazyk a styl novin*. Praha: Novinář.
- BEČKA, Josef, V. (1992): *Česká stylistika*. Praha: Academia.
- BLOCH, Bernard (1953): *Linguistic Structure and Linguistic Analysis*. In: A. A. Hill (ed.): *Report on the Fourth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Teaching*. Washington D. C., s. 40-48.
- ČECHOVÁ, Marie (1993): *Kulturní frazeologie v současné komunikaci*. Naše řeč 76, s. 179-183.
- ČECHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – MINÁŘOVÁ, Eva (2008): *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana, ed. (2003): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia.
- DANEŠ, František (2009): *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum.
- ECO, Umberto (1996): *Thoughts on Aristotle's Poetics*. In: *Fiction Updated: Theories of Fictionality, Narratology, and Poetics*. Toronto-Buffalo: University of Toronto Press.
- Encyklopedický slovník češtiny* (2002). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- GLANC, Tomáš (ed.) (1995): *Formalistická škola a dnešní literární věda ruská*. Praha: Academia.
- HAUSENBLAS, Karel (1995): *Stručná charakteristika stylu a stylistiky*. In: *Stylistyka IV* (Opole), s. 233-243.
- HAVRÁNEK, Bohuslav (1963): *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- HOFFMANNOVÁ, Jana (1997): *Stylistika a ...*. Praha: Trizonia.
- CHLOUPEK, Jan (1986): *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: Univerzita J. E. P.
- CHROMÝ, Jan (2006): *Jiří Haller – osobnost české lingvistiky*. Naše řeč 89, s. 234-241.
- CHROMÝ, Jan (2008): *K článku Jany Valdřové „Žena a vědec? To mi nejde dohromady“*. Naše řeč 91, s. 197-200.
- INGARDEN, Roman (1967): *O poznávání literárního díla*. Praha: Československý spisovatel.
- JAKLOVÁ, Alena (1995): *Výrazové prostředky současného publicistického stylu*. In: *Stylistyka IV* (Opole), s. 164-176.
- JAKLOVÁ, Alena (2002): *Prostředky persvaze v současných žurnalistických textech*. Naše řeč 75, s.
- JUNKOVÁ, Bohumila (2010): *Jazyková dynamika současné publicistiky*. Praha: ARSCI.
- JEDLIČKA, Alois (1970): *Základy české stylistiky*. Praha: SPN.
- JEDLIČKA, Alois (1978): *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: UK.
- JIRÁK, Jan (2006): *Diskuse o užívání spisovné češtiny z hlediska medializace veřejné a soukromé komunikace*. Naše řeč 2006, s. 15-20.
- KRAUS, Jiří (2008): *Structuralist Conception s of Style*. In: *Rhetoric and Stylistics. An International Handbook of Historical and Systematical Research 1*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, p. 1010-1023.
- KRAUS, Jiří (2010): *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum.
- MATHESIUŠ, Vilém (1947): *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- MATHESIUŠ, Vilém (1963): *Řeč a sloh*. Praha: Československý spisovatel.
- MISTRÍK, Jozef (3. vyd. 1997): *Štylistika*. Bratislava: SPN.
- ROULET, Eddy – FILLIETAZ, Laurent – DROBET, Anne (2001): *Un modele et un instrument d'analyse de l'organisation du discours*. Bern: Peter Lang.
- SEDLÁČEK, Miloslav (1986): *Devadesát let od narození Jiřího Hallera*. Naše řeč 69, s. 99-105.
- STICH, Alexandr (1996): *Od Karla Havlička k Františku Halasovi (lingvoliterární studie)*. Praha: Torst.
- STICH, Alexandr (1959): *Příspěvek k studiu jazyka české žurnalistiky v polovině 19. století*. Slovo a slovesnost 20, s. 19-31.
- TROST, Pavel (1955): *K obecným otázkám stylu*. Slovo a slovesnost 16, s.15-17.
- VALDŘOVÁ, Jana (2008): *„Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ Testy generického maskulina v českém jazyce*. Naše řeč 91, s.26-38.